

SPECIALE

DI SAIT VO LUSÉRN appuntamento della minoranza cimbra di Luserna

A cura dell'ufficio pubblicità del quotidiano Trentino

Alpìn, Alpìn, Alpìn

Azpe alle di djar, haür o, vor da 92ste bòtta, barta vennen statt di adunàta von alpin, pròprio in centenario von sbartzan vedarn. Dítza djar bartze gian von vraita 10 von madjo fin attn sunta 12 von madjo un bart soìn a Milàn, ummana von groazarstn stattn in Beleschlànt. Azpe hèrta di alpin von gántz Beleschlànt hartnse vennen alle pittnàndar zo pasàra drai tang in kompanja, z'èzza un zo trinkha. Allz bart rivan an sunta benn mearar baz zentausankh alpin bartn sfilàrn durch pa statt. Disa sfilàta duràrt in gántz tage un mangda nemmen toal lai di alpin boda soìn in di ANA (Associazione Nazionale Alpini). Pittnàndar pinn alpin pasàrnda o bände zo macha musik un zo singa. Àndre laüt boda mang sfilàrn soìn dar pürgermaister vo dar statt un dar presidènt vo dar provintz boda khint vür disa manifestazióng. Di àndarn laüt boda bölln zuarschaung lengse atti saitin von bege. Vert di adunàta iz gest ka Tria, un azpe

bar bizzan alle, di statt iz khent blokàrt un di aute hám neméar gimak pasàrn. 'Z soinda però khent organizàrt vil korlarn boda soìn partírt von lentar gántz uminòm in Trentino (Lusérn o) un soìn giríft fin ka Tria un bidrúmm. Di laüt khent vo vort soìn gest mearar baz 300.000 un, ánka azta apparúmmaz hatt provàrt zo sabotàra allz, iz gántz allz gerècht. 'Z iz o gest hundart djar sidar azzeze iz gest giríft daz earst bèltkriage, quindi iz gest no mearar bichte lazzan segn ke ma mocht lem in patze un ke "dar pail von kriage iz khent bogràbet". Vor haür soinda prevíste, azpe alle djar, an vraita un an sántzta il lancio von parakadutístn un an sunta di paràta fin zo riva attn Dom vo Milàn. I gidenkmar ke, balde hán gihatt zen djar, 'z djar 2012, di adunàta von alpin iz khent gimacht ka Poatzan, moi statt. 'Z soinda zuarkhent laüt von gántz Beleschlànt pitt tende, camper un roulotte. Di beng soi hèrta gest voll pitt laüt un ma hatt addirittura gimacht fadige zo pasàra. I

gidenkmar di parakadutístn boda soìn atterràrt drin in stadio vo fuzball. Allz dítza vor a khlumma khinn iz veramente impresionànte un secondo miar steatzen in sint vor daz gántz lem. Vor Lusérn o di alpin soìn hèrta gest bichte, umbróm sa hám gikhempft durànte in kriage pròprio untar dar nas von laüt. Da soìn asó bichte ke disan summar (von 29 von prachant fin aftn 1 von herbestmànát) barta soìn an auzlegum in di pinakotèka (piazza C. Battisti/Pill, 10) boda redet von alpin durànte in earst bèltkriage. Khent in vill An gruaz, Samuel Pedrazza

Istituto Cimbro
Kulturinstitut Lusérn
Tel. 0464-78.96.45
info@kil.lusern.it
www.istitutocimbro.it

Internèt in ünsar lem

In ta' vo haüt, hèrta mearar laüt, daz meararste djungen, nützan internèt un àndre applicaziòn bodà funtzionàrn pròprio pitt imen. Zo bizzasan mearar habar gestüacht an grafico, boda zoaget bele 'z soinz di app mearar genützt durànte in tage. Disar grafico iz khent gemacht in Detzèmbre 2018 un di laüt boda hám rispùndart hám gehatt zbisen di 18 un di 64 djar un in allz soinsa gest 1.037. In earst platz vennbar WhatsApp, boda iz sichar genützt daz meararste von alln, djunge un alte o, boden nützan almèno a bòtta attn tage. Pitt disarn app makma schikhan messaggi, foto un àrtiavan ena z'zala nicht, ma solo habante di connessione von internèt. Lai untar khinta Facebook, genützt zo macha foto un zoagase in àndarn un zo schraiba a par vert eppaz boda khint in sint. Dopo khemmenda YouTube un Instagram, dar earst genützt àzosauga video un dar lest iz eppaz azpe Facebook, solo genützt mearar von djungen. 'Z khemmenda subito dòpo Snapchat, Twitter un Pinterest, genützt vil mindar von àndarn. Bar hám vorstànt ke di laüt nützan daz meararste WhatsApp un Facebook, dítza o umbróm di laüt boda hám rispùndart soinz groaze un di app boda soìn geríft untar dar classifica, soìn gekhent lai von djungen. Alle bizzan ke pitt internèt makma tìlan vil un schümmaz o un vil laüt magatn njánka pensàrn zo leba in a bèlt ena. Eppaz schümmaz iz ke 'z izta an app quàse vor allz. Da sèll zo hòara un zo halta in kontakht pitt parèntn boda lem vort baít, seng soine foto un schikhan di ünsarn. Da sèll zo rúvase á un nèt lai hòarn di votze, ma sengse in schnabl o. Ma mak machan gruppe, boda schraim mearare laüt, zoa zo macha domànde odar lai zo reda un pasàrn a pizzle zait pittnàndar. 'Z iz bar però ke, nützante internèt, mangda vürkhemmen sachandarn boda soìn perikolósat o. 'Z iz no vürkhent ke djunge boda hám gemunt schraim pitt laüt boda soìn gest alt azpe se, hámnen gevuntet attavorá a mensch vil eltar, odar magari boda hatt khót zo soina a baibe un an lestn iz gest a mánn. 'Z mak parìrn nèt bar, ma vil laüt zoagase in internèt pitt foto boda nèt soìn soi un schraim pitt djungen laüt, bodase fidàrn kartza vil. An àndarz sachan boda nèt iz guat, iz ke di laüt nützan hèrta mearar internèt un gian neméar auz zo spila in di bisan un inn pa beldar azpe in ar bòtta, umbróm di vorlarn in tage ná in telefoni odar in kompüter, vörgèzzante di tschelln un allz 'z lem auzzait.

Anna N. N.

Hunt un bölf: biavl straitnsa un khànen vorzàing?

Il lupo conosce l'arte della riconciliazione dopo una lite, i cani l'hanno dimenticata. Uno studio condotto dagli etologi del Wolf Science Center del Messeri Research Institute dell'Università di Vienna e pubblicato dalla Royal Society Open Science ha evidenziato come i lupi siano in grado di appianare i contrasti molto più velocemente dei "cugini" cani.

Vil vert gloabar ke soìn guat zo vorzàiga bahémme bíllz muanen soìn debl ma vor di vichar boda lem in an khnopf khànenz tìan un arbatn pittnàndar iz gántz bichte zo úbarleba. Di schientziètt vodar Università vo Vien hám durchgevùart an arbat z'zega bia di hunt straitn fra se un bia 'z tìanz di bölf. 'Z soinda khennt gemacht viar knöpf bölf ('z soinz gest bölf boda hám sa neméar gimak lem altümma un bill) un viar khnopf hunt, gilekk panàndar vo mearare kanìli. Saiz alle di bölf azpe alle di hunt hám nia gihatt gilebet pittnàndar un soïnse nia gest bokhennt. Vor dítza hattmen lai impitet ke sa hettatn gestritet z'zega berda hettat geschafft anlaglan khnopf. Schaugante gerècht bia sa stian pittnàndar izta auzkhennt ke di bölf hám gestritet mearar un destrat baz di hunt ma asó bahémme azpe sa hám gihatt zagàrtart, soinsa gest guat bidar zuarzo machaz. Sa hám gehatt mengl schiar zen minùttn vortzo legaz un bidar z'spila pittnàndar dòpo inan strait un dar sèll bodaz hatt zuargemacht iantrar iz gest dar sèll boda hatt gihatt vorlört. Di hunt, anvètze, hám gesprùdart vil mindar zorn ma, balsaz hám getànt soinsa gest znichtar un, verte azta iz gest 'z

gestràita, hàmsase nèt vorzìget dèstar ma sa soìn gánt anlaglaz ná soïne beng, baichantese. Un no, di bölf hám o gevèzzt pezzar pittnàndar, dar bolf alpha hatt zuargirtarf z'èzza di àndarn bölf o, eppaz boda di hunt hám nèt gitànt. Umbróm soinz pròprio di hunt boda nèt soìn guat zo vorzàiga? Zo úbarleba dar bolf mocht lem in an khnopf boda mocht soìn gipuntet un arbatn pittnàndar zo magase schützn, vor dítza makkar nèt matzan, dar hattz geschiribet in DNA, azzar bill lem mochtar vörgèzzan bahémme. Dar hunt anvètze nèt; tausankhar djar lem pinn mánn hánen gimacht vorlarn. Furse, an lestn, beraz pezzar soìn a migele mearar azpe di bölf, boda vortleng lai allz bahémme.

V.v.K.

Birthaüsar, staigela un musèi aft Tripadvisor

Aft internèt di turístn schraim von ünsar lànt o

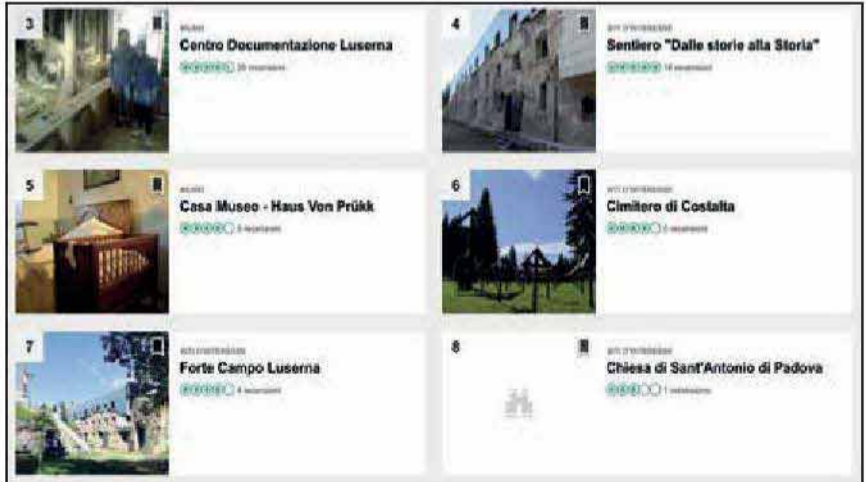
Non solo ristoranti, bar e hotel, ma anche attrazioni, musei e sentieri vengono recensiti quotidianamente da milioni di utenti su Tripadvisor, il noto portale per i viaggiatori. Luserna

si piazza bene nelle classifiche del sito, tra cui spiccano il Sentiero dell'Immaginario, quello Dalle storie alla storia - promosso a pieni voti - ed il Centro Documentazione.

Tripadvisor iz a portál gibortet vor mearar baz zen djar, zo helva ber 'z detzidarta zo giana in fèrie zo zornira a birthaus, lesante baztada hatt gischiribet ber 'z izta sa gest sèmm. "Di khàmmar iz tunkhl un àna vestar" odar, "di lailechar soìn nèt gest sauber" odar no: "geat sèmm z'èzza umbróm sa khochan girècht"; alle disse soinz sachandar bo ma mage lesan aft disse saitin sùachante a statt un an hotel. Vo bintsche zait però, affon lestéssege portál, makma ánka lazzan gischiribet eppaz aft alle di sèlln sachandar bo ma mage tìan in an platz: di monumènt bo ma mage seng, di pestn boténg zo khoava eppaz z'èzza, di spìlplètz vor di khindar. Asó, vor Lusérn o, di laüt hám àgihèft zo schraiba von staigela, von Fòrte, von Musèum von Dokumentatziònscèntrum, ma vo dar kirch un von vraitthof o. Pitt sinamài 59 retschentzióngen, dar Fòrte un 'z staigele Nà in trüt von Sambinèlo soìn di zboa sachandar gehaltet liabar von turístn. Alle di sèllnen bo da schraim soìn

dakòrdo ke dar Fòrte mocht khemmen gisek almèno a bòtta, lai zo vorstiana bazta hám durchgimochtmachan di soldàn. Apparúmmaz konfundàrt in Belvedere pinn Fòrte affon Kàmp, apparúmmaz àndarst khütt ke daz natge tach iz schatla, àna zo vorstiana ke 'z iz khennt gimacht zoa azta dar snea un dar reng nèt abedjukhan daz bintsche bodada no iz. Vor 'z staigele von Sambinèlo ploaz laüt pitt khindar khön ke vor se iz gest an schümmandar tage

gian ná disan begele in balt. Daz sèll bo sa hám gihatt liabar iz gest da schümma un grümma natür allz uminòm. Vor apparúmmaz, però, di tabèln soìn nèt gest ginümma un iz gánt zovoritùr. Vor àndre 'z staigele iz gest kartza dèstar, un àndre staigela in Fiemme Tal soìn pezzar. Ploaz guate vote vor in musèum von Dokumentatziònscèntrum. Di laüt khön ke 'z iz a khlummandar musèum, ma pitt ploaz sachandar àzoschauga. Daz sèll bo da givallt daz meararste vo alln

soinz di sale pinn dioràme von vichar. 'Z geat girèch pittn staigele Dalle Storie alla Storia o, bo da hatt 16 retschentzióngen alle guat, un asó pinn Haus von Prùkk. Nèt asó girècht, anvètze, pittar kirch bo da spèrrt di klassifika. An uantzega retschentzióng vo 3 stèrn aft 5, khütt ke auzant, asó bia innbene, di maurn soìn baiz un ke 'z parírt a kirch von protestènt. Anlaglaz hatt gearn soìn kampanil, ja. Ma gease zo vorstiana du di laüt. AVT

FRATELLO LUPO Bruder Wolf Pruardar Bolf L'ALLEANZA UOMO/CANE PER LA VITA

Centro Documentazione LUSERNA IL Dokumentationszentrum LUSÉRN

30.3 - 3.11.2019 TUTTI I GIORNI MOSTRE 2019 e ALTRE SALE www.lusern.it

1919 IL RITORNO DEI PROFUGHI DI LUSERNA E DEGLI ALTIPIANI CIMBRI Die Heimkehr der Flüchtlinge aus Luserna und der Zillertaler Hochalpen. Krieger im Dörfer. Die Luserner und die Zillertaler. AVT